

TIETÄVÄ, TULKITSEVA JA TAISTELEVA ASiantuntijuus turvapaikanhakijoiden sekä ammattilaisten ja vapaaehtoisten välisissä kohtaamisissa

Tiina Sotkasiira: *YTT, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto*

tiina.sotkasiira@uef.fi

Janus vol. 26 (4) 2018, 292–308

Janus

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.uef.fi/janus

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan erilaisten asiantuntijuuden ulottuvuuksien rakentumista turvapaikanhakijoiden ja vastaanottokeskustaikakuntien paikallistoimijoiden kohtaamisissa. Kohtaamiset voivat olla viranomaiskohtaamisia, erilaisia asiakassuhteita sekä epämuodollisia, vapaaehtoisten ja turvapaikanhakijoiden välisiä vertaisuuksia. Artikkelin perustuu turvapaikanhakijoiden kanssa toimivien ammattilaisten ja vapaaehtoisten kanssa tehtyihin yksilöhaastatteluihin. Haastatteluista löydetään tietävän, tulkitsevan, neutraalin sekä kriittisen ja taistelevan asiantuntijuuden ulottuvuudet. Artikkelissa esitetään, että vastaanottokeskusten kaltaisissa tiloissa, joissa valtion kontrolli on vahvasti läsnä, on vaarana, että asiantuntijoiden työotteessa sosiaalisen kontrollin ylläpitäminen ylittää merkitykseltään eettiset sitoumukset muukalaisen asemaan paikantuviin turvapaikanhakijoihin. Taistelevan asiantuntijuuden merkitys on siinä, että se tässä jännitteisessä ympäristössä vahvistaa turvapaikanhakijoiden toimijuutta sekä kriittistä ja kollektiiviseen toimintaan suuntautunutta asiantuntijuutta.

JOHDANTO

Turvapaikanhakijat ovat erityinen ryhmä suhteessa kotoutumiseen. He ovat muuttaneet uuteen maahan, mutta turvapaikanhakuvaiheessa on epäselvää, kuinka pitkäksi heidän oleskelunsa siellä muodostuu. Osa heistä on tullut jäädäkseen, osa siirtyy tai siirretään viranomaisien toimesta jonkin ajan kulukselta maasta pois. Kuten Ville-Samuli Haverinen (tässä numerossa) kirjoittaa, turvapaikanhakijat eivät kuulu kotoutumislain (2010/1386) piiriin. Toisaalta heihin kohdistuu odotuksia ja toiveita siitä, että he jo vastaanottovaiheessa tulisivat jollakin tavalla osaksi suomalaista yhteiskuntaa.

Turvapaikanhakijat voidaan siis ymmärtää sosiologisessa mielessä ”muukalaisina”, sillä he ovat yhtä aikaa lähellä ja kaukana suomalaisesta yhteiskunnasta (Simmel 2005, 77). Tässä elämänvaiheessa he eivät siis ole ”meitä” eivätkä lähellä olevia ”ystäviä”, joita valtio erilaisin toimenpitein kotouttaa osaksi valtakulttuurin jäsenten asuttamaa kansallista sisäpiiriä. Toisaalta he eivät myöskään ole kaukana olevia ”muita”, jotka ”me” voimme varmaan ottein sijoittaa oman elämänpöyrimme ulkopuolelle. Turvapaikanhakijoiden muukalaisuudesta kertoo sekin, että valtio kohdistaa heihin toimenpiteitä, joilla erotellaan heidän joukostaan oleskeluluvan saavat ”ystävät” ja ”muut”, jotka pyritään poistamaan maasta mahdollisimman nopeasti ja te-

hokkaasti (Valtioneuvosto 2015). Kuten Steve Garner (2010, 156) kirjoittaa, muukalaisuus asemana ja toimijoiden välisenä suhteena syntyy juuri tällaisissa byrokraattisissa prosesseissa, joissa tuotetaan yhteiskunnallista järjestystä erottelamalla yksilöitä paitsi sosiaalisiin, myös moraalisia arvostelmia sisältäviin ja tuottaviin sisä- ja ulkoryhmiin.

Valtion näkökulmasta muukalaisuus on ambivalenttia, rajoja rikkovaa ja siksi ongelmallista sekä hallintaa vaativaa (Ahmed 2000). Vastuu turvapaikkaprosessin hallinnasta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta kuuluu Suomessa kansallisella tasolla Maahanmuuttovirastolle (Migri), joka on solminut järjestöjen ja yritysten kanssa sopimuksia, joilla ne ottavat vastuulleen vastaanottoyksiköiden perustamisen sekä ylläpitämisen valtion korvatessa toiminnasta niille aiheutuvat kulut. Paikallistasolla vastaanottokeskuksissa huolehditaan turvapaikanhakijoiden majoituksesta, ruoasta, taloudellisesta turvasta sekä akuuteista terveystarkastuksista. Vastaanottokeskukset voivat myös tehdä yhteistyötä kuntien, paikallisten järjestöjen ja yksittäisten ihmisten kanssa, jotta turvapaikanhakijoiden sosiaaliset, koulutukselliset ja muut inhimilliset tarpeet täyttyisivät. Eri toimijat asettavat vastaanottotoiminnalle hyvin erilaisia tavoitteita. Vastaanottotoiminta voidaan ymmärtää suppeasti ihmisten määräraikaisena ”säilyttämisenä”, mutta myös laajemmin yhteiskunnallisen osallisuuden ja yhteisöllisyyden, mahdollisesti jopa arjen kansalaisuuden, rakentamisena (vrt. Haverinen, tässä numerossa; Suoranta 2011; Vuori 2015).

Tässä artikkelissa turvapaikanhakijoiden vastaanottamisen arkisia käytäntö-

jä ja niiden taustalta löytyvää järkeilyä lähestytään erilaisten asiantuntijuuden muotojen muodostumisena ja hyödyntämisenä. Artikkelin aineisto koostuu 19 yksilöhaastattelusta, jotka on tehty vastaanottokeskusten johtajien, kuntien ja seurakunnan maahanmuuttaja- tai diakoniatyötä tekevien sekä turvapaikanhakijoiden parissa vapaaehtoistyötä tekevien kanssa. Vastaanottokeskusten työntekijöiden ohella nämä ovat niitä toimijoita, jotka paikallistasolla määrittävät turvapaikanhakijoiden arjen puitteita. Artikkelissa tarkastelen niitä kulttuurisia merkityksiä, joita turvapaikanhakijoiden kanssa ammatillisesti työskentelevät ja vapaaehtoisina toimivat henkilöt omalle työlleen ja toiminnalleen antavat. Tavoitteenani on vastata kahteen kysymykseen: kuinka pakkomuuton ja -muuttajien kanssa tekemisissä olevat paikalliset toimijat järjkeilevät omaa työtään ja sen tavoitteita kotoutumista tuottavan asiantuntijuuden ulottuvuuksien suhteen, ja millaisia subjekteja nämä ulottuvuudet kutsuvat esiin?

TURVAPAIKANHAKIJOIDEN KOHTAAMINEN TIETÄMISENÄ, TULKINTANA JA TAISTELUNA

Merja Anis (2008, 26) luonnehtii sosiaalityötä arkielämän normaaliutta, sujuvuutta ja jatkuvuutta ylläpitäväksi ammatiksi, jonka tavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen. Viime aikoina myös maahanmuuttajien kotoutumista on alettu määritellä saman tyyppisistä lähtökohdista käsin. Jos aiemmin maahanmuuttajien integraatiota koskevis- sa tutkimuksissa painotettiin erilais- ten kulttuuristen ja yhteiskunnallisten kompetenssien hankkimisen tärkeyttä, määritetään nykyisin kotoutumista

suhteessa yleisempiin hyvinvoinnin, kuulumisen ja autonomian kokemukseen (Hiitola ym. 2018, 235–237). Kuten Johanna Hiitola, Merja Anis ja Kati Turtiainen (2018, 6) kirjoittavat, kotoutumista tapahtuu moninaisissa, kotoutujan osallisuutta ja toimijuutta vahvistavissa kohtaamisissa, jotka voivat olla luonteeltaan viranomaiskohtaamisia, erilaisia asiakassuhteita tai epämuodollisia, vertaissuhteiksi rakentuvia kohtaamisia.

Kaikki maahanmuuttajien kanssa tai heidän vuokseen tehtävä työ ei kuitenkaan ole kotouttamista. Toisaalta hyvin monenlaiseen toimintaan voi sisältyä kotouttamistyön elementtejä ja eri yhteyksissä kotouttaminen voi saada erilaisia merkityssisältöjä (ks. tarkemmin esim. Saukkonen 2013; Vuori 2015). Maahanmuuttajien kotoutumisen parissa työskentelevät voivat puhua kotoutumisesta esimerkiksi polkuna tai askelmina, jotka vievät kotoutujaa yhteiskunnan reunoilta kohti keskustaa ja siellä tarjolla olevaa itsenäistä toimijuutta ja yhteiskunnan jäsenyyttä (Sotkasiira 2018). Tästä näkökulmasta suomalainen yhteiskunta hahmottuu ikään kuin sisäkkäisinä kehinä, joista sisimpänä on kansalaisuuden kehä, joka määrittää yhteiskunnallista toimijuutta sekä oikeudellisenä asemana että arjessa koettuina oikeuksina ja velvoitteina (Lister 1997, 41). Toisaalta keskustaan sijoitetaan usein myös suomalaistapaista toimintaa, arvoja ja käytäntöjä, joiden omaksuminen asetetaan yhteiskunnan jäsenyyden ehdoksi (Intke-Hernandez & Holm 2015).

Asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamisissa voi olla läsnä myös kontrollin elementti suhteessa niihin, joiden integ-

roiminen ei onnistu vaikeuksista (Juhila 2006, 13–14). Tälläkin havainnolla on yhtymäkohtia maahanmuuttajien integraatioon. Muun muassa sosiologi Breda Gray (2006), joka on tarkastellut kotouttamispolitiikkoja ja -käytäntöjä viitaten foucaultilaiseen hallinnan käsitteeseen, tarkastelee maahanmuuttajien kotouttamista nimenomaisesti vallankäyttönä. Gray (2006, 121) nostaa esiin asiantuntijuuden merkityksen siinä, kuinka kotouttaminen politiikkana ja arjen käytäntöinä kategorisoi tiettyjä ihmisryhmiä ratkaisuja vaativaksi ongelmaksi. Hallinnan tutkimuksen näkökulmasta asiantuntijuus on määrittelyvaltaa, joka aktualisoituu niissä hetkissä ja kohtaamisissa, joissa yksilöiden ja ryhmien ongelmia ja niiden ratkaisuja tarkastellaan sekä tehdään näkyviksi, vaikka toisaalta asiantuntijuus tulee usein ainakin osittain myös tuotetuksi näissä samoissa yhteyksissä (Miller & Rose 2010, 28, 48–49).

Zygmund Bauman (1996, 197–204) on tuonut tärkeän näkökulman tähän keskusteluun kuvaamalla, kuinka postmoderni aika on haastanut modernille ajalle tyypillisen ammatillisen aseman tuottaman asiantuntijuuden. Asiantuntijuus on muuttunut, kun ongelmien ja niille annettujen merkitysten on ymmärretty rakentuvan pikemminkin yhteisen keskustelun ja dialogin kuin ammattiasemaan kytketyn etuoikeutetun position myötä (Pease & Fook 1999, 1, 11). Baumanin ajatuksiin nojaten Suvi Raitakari (2002) määrittääkin sosiaalityön asiantuntijuutta kahden ulottuvuuden, sen modernin ja postmodernin tulkintakehyksen avulla (ks. Bauman 1996, 197–204; Howe 1994). Raitakarin (2002, 47) mukaan moderniin, vahvaan professionalismiin

liittyy ajatus asiakkaan lineaarisesta elämänkulkumallista. Asiantuntijuuden moderni tulkinta lähtee siitä, että ulkopuolelta käsin on mahdollista määritellä hyvälle elämälle tavoitteet, joita kohti asiakkaan tulisi kulkea (vrt. ajatukseen kotopolusta, Sotkasiira 2018). Kotouttamisen suhteen hyvän elämän indikaattorit voitaisiin johtaa esimerkiksi Suomen valtion käyttämistä kotouttamisen indikaattoreista, jotka liittyvät esimerkiksi työllistymiseen, koulutukseen, terveyteen ja hyvinvointiin, asumiseen, osallistumiseen sekä kotoutumisen kaksisuuntaisuuteen (Työ- ja elinkeinoministeriö 2013). Moderniin asiantuntijuuteen kuuluu myös oletamus auktoriteettien kunnioittamisesta, jakamattomasta yhtenäiskulttuurista sekä eurooppalaisen kulttuurin yliveraisuudesta (Bauman 1992). Raitakarin (2002) lakiasäätäväksi asiantuntijuudeksi nimeämä työote viittaa siis modernissa kulttuurikehyksessä arvostettaviin universaaleihin normistoihin sekä objektiiviseen hierarkkiseen tietoon, jota kotouttajat siirtävät kotouttamisen kohteille.

Postmodernin asiantuntijakäsityksen mukaan kotouttamistyön tavoitteet ja käsitys kotoutumisen tarpeesta näyttävät jatkuvassa muutoksen tilassa olevina, sosiaalisesti rakentuvina sekä tilanne- ja kontekstisidonnaisina prosesseina. Raitakarin (2002, 47) mukaan asiakkaan tilannetta jäsennetään tällöin hänen omista tulkinnoistaan käsin ja ilman ulkoa päin tulevia normatiivisia ehtoja. Tulkintatyössä hyväksytään asiakkaan monet identiteetit, ristiriitaiset arvot ja roolit sekä elämänkulun monitasoisuus. Modernille tulkintakehykselle tyypilliset ylhäältä käsin asetetut ihanteet ja toiminnan tavoitteet määrittävät tällöin

lähinnä kulttuurisiksi ideaaleiksi, joita on sekä mahdotonta että tarpeetonta tavoitella. Kotoutumisen tavoitteena olisi, että asiakas saavuttaa subjektina olemisen tunteen ja siihen kuuluvan vastuullisuuden, jota voidaan kuvata myös autonomian käsitteellä (vrt. Sotkasiira 2018).

Myös Jaana Vuori (2015) painottaa kotouttamisessa vaadittavan kuuntelevaa työtettä. Hän tähdentää kuitenkin, että asiakkaiden taustan huomioon ottaminen ei riitä, vaan kuuntelemalla on hankittava tietoa myös siitä, miten rakenteelliset tekijät ja kokemukset syrjinnästä ja rasismista vaikuttavat heidän elämäänsä. Tämä näkemys saa tukea myös Kati Turtiaisen tutkimuksesta (2016, 19), jonka tulosten mukaan pakkomuuttajien parissa tehtävässä työssä etusijalla tulisi olla asiakkaiden oikeuksien toteutumiseen liittyvät kysymykset (ks. myös Ife 2008; Dominelli 2010).

Näin ollen lakiasäätävän ja tulkitsevan asiantuntijuuden rinnalle on syytä nostaa kriittinen asiantuntijuus, jonka tavoite on tehdä näkyväksi yhteiskunnassa esiintyvää esimerkiksi rodullistavaa epätasa-arvoa, sortoa ja syrjintää (Dominelli, 2008; Penketh, 2000; Okitikpi & Aymer, 2009; Thompson, 2012). Juha Suorantaa ja Sanna Ryynästä (2014) mukailen tällaista työtettä voi kutsua myös taistelevaksi asiantuntijuudeksi. Tulkintani mukaan kriittisen tai taistelevan asiantuntijakäsityksen ytimessä ei ole niinkään asiantuntijan ja asiakkaan välinen suhde, vaan näiden molempien asema suhteessa yhteiskuntaan ja yhteiskunnalliseen vallankäyttöön sekä pyrkimys haastaa valtaa ja sen epäsuhtaista jakautumista. Esimerkiksi Linda Briskman (2013) on esittänyt, että sosi-

aalityössä keskeistä on ulkoa annettujen käytäntöjen reflektointi ja kritisointi sekä pyrkimys muokata niitä yhteisen toiminnan kautta. Suomessa vastaavaa keskustelua on käyty rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyen (esim. Pohjola ym. 2014).

ASiantuntijuuden ulottuvuudet haastatteluaineistossa

Artikkelia varten analysoidut yksilöhaastattelut on tehty viidessä eri puolilla Suomea sijaitsevassa kunnassa, joihin perustettiin vastaanottokeskus vuonna 2015. Olen yhdessä Ville-Samuli Haverisen kanssa haastatellut henkilöitä, jotka ovat työssään tekemisissä turvapaikanhakijoiden vastaanottamisen sekä kuntaan muuttaneiden pakolaisten kotouttamisen kanssa. Tätä artikkelia varten analysoin vastaanottokeskusten johtajien (5 henkilöä) sekä maahanmuutto-, monikulttuurisuus- ja pakolaistyötä tekevien kunnan tai seurakunnan viranhaltijoiden (7 henkilöä) ja vapaaehtoisten (7 henkilöä) haastatteluja. Osa haastateltavista toimii turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten kanssa sekä työkseen että vapaaehtoistoimijoina. Nämä henkilöt refleктоivat haastatteluissa toimintaansa sekä ammattilaisen että vapaaehtoisen näkökulmista. Haastattelut käsittelevät muun muassa haastateltavien työnkuvaa, vastaanottokeskuksen toimintaa sekä haastatteluapaikkakunnan maahanmuuttohistoriaa ja väestösuhteita sekä mahdollisia tulevaisuuskuvia. Aineistonkeruu oli osa laajempaa maahanmuuttajien hyvinvointia sekä väestösuhteita koskevaa tutkimustani¹.

Haastateltavat olivat pääosin Suomessa syntyneitä eri-ikäisiä miehiä ja naisia. Heidän joukossaan oli myös muutamia maahanmuuttajataustaisia henkilöitä, joita tutkimuspaikkakunnilla oli rekrytoitu mukaan vastaanotto- ja kotouttamistyöhön. Heitä toimii haastatteluapaikkakunnilla esimerkiksi neuvontatyössä ja esimiestehtävissä. Haastateltavat kokivat maahanmuuton sensitiiviseksi aiheeksi, ja useimmille oli tärkeää, ettei heitä voi tunnistaa aineistosta. En siksi kerro, missä kunnissa haastattelut on tehty, ja olen muokannut haastattelusitaateista murteellisia ilmaisuja ja paikkakuntakohtaisia nimiä tunnistamisen ehkäisemiseksi.

Kotouttamistyön tutkimus keskittyy sosiaalityöhön ja pakolaisasiakkaisiin sekä yleisemmin viranomaistyöhön (Vuori 2015, 396). Tutkimusta moniammatillisen kotouttamistyön erityispiirteistä on tehty vähän. Tästä syystä käytän analyysin viitekehystenä sosiaalityön tutkimuksen teoreettisia jäsennyksiä, vaikka aineisto ei edustaakaan sosiaalityötä ammatillisena toimintana. Analyysi perustuu pitkälti Baumanin (1987; 1992; 1996) postmoderniteoriaan tukeutuvaan sosiaalityön ja sen asiantuntijuuden muutosta käsittelevään keskusteluun (esim. Garret 2012; Raitakari 2002; Smith 2011). Sen lähtökohtana on tulkinta modernista ja postmodernista toisilleen vastakkaisina diskursiivisina todellisuuksina, joissa asiantuntijuus määrittynyt toisistaan poikkeavalla tavalla kuitenkin niin, että arjen käytännöissä nämä asiantuntijuuden ulottuvuudet voivat esiintyä myös yhtä aikaa. Työni kannalta tärkeä on myös Raitakarin (2002, 46) huomio siitä, että sosiaalityön asema yhteiskunnassa ei rakennu yksittäisten

työntekijöiden tai asiakkaiden huomioiden varaan, vaan pikemminkin kyse on kulttuurisesti jaetuista käsityksistä vallasta, oikeasta tiedosta sekä hyväksyttävästä (ei-)kansalaisen mallista. (vrt. esim. Pease & Fook 1999).

Analyysissä lähdin liikkeelle tarkastelemalla käsitteitä ”lakiasäättävä tai tietävä asiantuntija” (moderni) ja ”tulkitseva asiantuntija” (postmoderni). Tutkin aineistosta, miten puhujat asemoivat itseään suhteessa näihin kahteen asiantuntijuuden ulottuvuuteen. Analyysin edetessä havaitsin aineistosta löytyvän viitteitä myös muista tavoista ymmärtää ja toteuttaa tulkitsevaa asiantuntijuutta. Nimesin nämä tulkintakehykset neutraaliksi, kriittiseksi ja taistelevaksi asiantuntijuudeksi. Seuraavaksi käyn läpi haastateltavien kotouttamistyölle ja siinä tarvittavalle asiantunteumukselle antamia merkityksiä näiden viiden ulottuvuuden kautta, minkä jälkeen suhteutan eri lähestymistavat toisiinsa.

KOHTAAMISISSA RAKENTUVA ASIAANTUNTIJUUS

Tähän saakka käymäni keskustelu on tiivistettävissä näkemykseen kotouttamisesta eri toimijoiden välisinä kohtaamisina, joiden myötä muualta Suomeen muuttaneet löytävät yhteiskunnassa oman paikkansa olla ja toimia (vrt. esim. Martiniello & Rath 2014, 11–17; Garcés-Mascreñas & Penninx 2016). Toisaalta aineiston analyysia ohjaa ymmärrys siitä, että kohtaukset ovat luonteeltaan vallankäyttöä ja niissä tuotetaan tietoa turvapaikanhakijoiden yhteiskunnallisesta asemasta. Kohtaamisissa käytetään asiantuntijavaltaa,

joka luo sekä mahdollistaa tietynlaisia subjekteja, suhteita, käytäntöjä ja pyrkiä myksiä, sekä samanaikaisesti sulkee toisia ulos (Helén 2004, 210).

Asiakkaan puolesta tietäminen

Moderni asiantuntijuuden ulottuvuus painottuu varsinkin ammatikseen vastaanottotyötä tekevien haastatteluisia. Keskusten johtajat tukeutuvat kotoutumislakiin sekä Migrin ohjeistuksiin määrittäessään omaa työnkuvaansa ja sen rajoituksia. Erään vastaanottokeskuksen johtajan sanoin:

Sieltä [Migristä] ohjetta pukkaa aina tulemaan. Ne sanoo, että mennään oikealle, lähdetään oikealle, ja sitten kohta, että nyt lähdetään vasempaan, niin sitten lähdetään vasempaan.

Johtajat siis puhuvat itsestään pikemminkin Migrin hallintoalamaisina kuin itsenäisinä asiantuntijoina ja vallankäyttäjinä. Vastaavalla tavalla kuntien työntekijät määrittävät haastatteluisia omaa työnkuvaansa tukeutumalla eri ministeriöistä tuleviin ohjeisiin. Toisaalta ammattilaiset tunnistavat työssään mahdollisuuksia etuoikeutetun asiantuntijan aseman ottamiseen suhteessa turvapaikanhakijoihin. Tällöin he perustelevat asiantuntija-asemaansa ainakin osittain käsityksellä heille itselleen suodusta ”oikeasta” tiedosta sekä vahvasta yhteiskunnan normistosta, jonka toteutumisesta työntekijät katsovat olevansa vastuussa (vrt. Bauman 1996, 145–147).

Vastaanottokeskusten sisällä niiden johtajat voivat pitää asiantuntija-asemaansa lähes rikkomattomana. Eräs johtaja kertoo asiakkaiden odottavan hänen

ratkovan kaikki heidän ongelmansa ja toteaa: ”Mä oon kaikkivoipa ja imaa-mi täällä”. Hän näkee, että johtajalla on merkittävä rooli järjestyksen ja sääntöjen noudattamisen valvojana. Tavastaan ohjata asukkaat sääntöjenmukaiseen käytökseen hän kertoo seuraavaa:

Esimerkiksi, jos työvelvoite tai joku muu on mennyt pieleen. Jos on huoneessa poltettu tupakkaa, niin, jos löydän sen tuhkakupin, niin nakkaan sen seinään niin, että pirstaleet lentävät ympäri huonetta. Ja tuota niin riehun siellä ja saattaa sänky kaatua ja jotakin muuta. Mutta tarkasti pitää katsoa, ei voi öykäröidä ihmisille, vaan pitää ymmärtää kulttuuria ja miten asiat hoidetaan. Sen hyvän, mitä teet niille, pitää olla sata kertaa enemmän kuin se niin sanottu paha, mitä äsken kuvasin. Saat anteeksi ne kaikki, mutta sinun pitää todella laittaa niiden puolesta kroppasi peliin, joten, jos menen sinne jotakin kivistelemaan ja tukistelemaan, niin sille jää pikkasen semmoinen huono omatunto, että olisi se voinut vähän lyödäkin. ”Että, kyllä olisin vähän ansainnut enemmänkin, vaikka se aika rajusti tuli tuossa, mutta kyllä olisin enemmänkin ansainnut.” Niin, se pitää aina jättää niin päin, että olet reilu ja ei pelkästään niin että he kokevat näin, vaan oikeasti pidät niistä huolta. Sillä lailla, että pidät kuria kuin omalle porukalle. Niin kun minä olen omaa porukkaa niitten kanssa. Ja tota, tämä nyt vähän liikaa korostu, että harvoin...

Haastattelukatkelmassa puhuja kuvaa vanhakantaisen autoritääristä suhtautumista hallinnan kohteena oleviin turvapaikanhakijoihin. Hän katsoo tehtäväkseen ohjata turvapaikanhakijat toivottuun käytökseen yhdistämällä

”reilutta” ja voimakeinoja. Puhujan mukaan asiakkaista välitetään osoittamalla heille hyvin määrätietoisesti hyväksytyyn käytökseen rajat. Samaan ”porukkaan” kuulumisen legitimoiva kovaotteisenkin toiminnan keskuksen sisällä. Kotoutuminen tarkoittaa tässä yhteydessä ulkoapäin annettujen sääntöjen oppimista ja noudattamista. Merkillepantavaa on, että tällainen vahvaan auktoriteettiin nojaava ja ammattilaisen käsiin keskitetty asiantuntijuus rakentaa ja edellyttää vastinparikseen itsemääräämisoikeudeltaan rajoitettua asiakkuutta. Ideaaliasiakas on mukautuva, nöyrä ja toimissaan ulkoa ohjautuva.

Kyseinen haastattelu poikkeaa muista haastatteluista kurinpidon keinojen ja asiakkaisiin kohdistuvan peittelemättömän väkivallan osalta, mutta ajatus siitä, että kotoutettava määrätty hierarkkisesti professionaalista asiantuntijoihin alemmaksi, ammattilaisten hallinnan kohteiksi, toistuu aineistossa useita kertoja eri haastateltavien puheissa (vrt. Juhila 2002, 48). Seuraavassa haastattelukatkelmassa eräs toinen vastaanottokeskuksen johtaja kertoo periaatteistaan, joiden mukaan hän organisoisi yksikkönsä sosiaali- ja terveystalvet:

Me pyrimme, ja ollaan pyritty kaikessa toiminnassamme – terveydenhuollossa, sosiaalityössä, kaikessa – luomaan ne käytännöt semmoisiksi, jotka olisivat mahdollisimman lähellä sitä, minkälainen on suomalainen systeemi. Vaikka periaatteessa [huokaisee] kieli pitkällä, jos tehtäisiin töitä, niin pystyisimme ottamaan [vastaan], kun ihminen tulee ja koputtaa ovelle, että tarvitsen nyt lääkäriä, niin okei, no tule nyt sitten tänne näin. Mutta sinne pitää mennä vastaanoton kautta, ja sitten se akuuttuus katso-

taan, ja sitten se tulee vasta seuraavalle viikolle se aika, jos se ei ole mikään kiireellinen asia. Koska, kun sinulla on se lääkäri alakerrassa, niin ihmiset tulevat tosi vaativiksi. Sama kuin sosiaalityöntekijällä. Me yritämme vähän jo luoda sitä mallia vastaanottokeskuksissa, että se olisi tavallaan yhteiskunta pienois-koossa. Että palvelut on helposti saatavilla, mutta ne eivät olekaan ihan niin helposti oikeasti saatavilla.

Katkelma havainnollistaa tulkinnan vastaanottotyön suomalaisen yhteiskunnan normeja toimeenpanevasta ja valvovasta tehtävästä. Aikuisten turvapaikanhakijoiden terveyspalvelut on rajattu kiireellisen ja terveydenhuollon ammattihenkilön välttämättömiksi arvioimaan hoitoon (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016), mutta puhuja perustelee niukkuutta myös kasvatuksellisilla syillä kiteyttäen näin ajatuksen, jonka mukaan ”meidän” eli työntekijöiden tehtävänä on sopeuttaa ja ohjata ”heidät” eli asiakkaat suomalaiseen palvelujärjestelmään sekä palvelujärjestelmän piirissä hyväksytyihin asiakkuuden rooliodotuksiin. Vastaanottokeskuksissa vietetty aika, mukaan lukien sen aikana koetut terveydelliset ja sosiaaliset ongelmat, nähdään mahdollisuudeksi kotouttaa ja valistaa turvapaikanhakijoita. Ajatuksena on sopeuttaa oleskeluluvan saavien turvapaikanhakijoiden tarpeet ja toiveet vastaamaan sitä niukkuutta, mitä suomalainen yhteiskunta ammattilaisten näkemyksen mukaisesti on heille valmis jatkossakin tarjoamaan.

Yhteiseen tulkintaan perustuva asiantuntijuus

Baumanin (1996) mukaan tulkitseva asiantuntijuus on sellaista, joka tiedostaa

kulttuurisen erilaisuuden sekä normien tulkinnanvaraisuuden ja suhtautuu niihin kunnioittavasti (ks. myös Raitakari 2002, 50–51). Postmodernissa tulkintakehyksessä sekä ammattilaisen että asiakkaan maailmankuvat ovat moninaisia ja tämä moninaisuus nähdään arvona, jota asiantuntijoiden tulee puolustaa. Kotouttamisen tavoitteita ei tällöin tuoda kohtaamisiin ylhäältä päin, vaan sen ehdot rakentuvat osana toimijoiden vuorovaikutusta ja kohtaamista. Aineiston valossa tällainen kohtaaminen on mahdollista ainakin vapaaehtoisten kanssa. Erään vapaaehtoistoimijan kottona kävin hänen kanssaan seuraavan vuoropuhelun:

TUTKIJA: Huomaan, että teillä on risti tuolla [seinällä]. Niin onko teillä sitten uskonnollisista asioista tullut puhetta täällä?

VAPAAEHTOINEN: Kyllä siis ajoittain tulee sillä tavalla, että kyllähän me aika selkeästi ilmaistaan, että me ollaan kristittyjä ja me tiedetään, että te olette muslimeja. Mutta se on ihan semmoista, että me saatetaan vertailla esimerkiksi, miten muslimit tässä asiassa ja näin. Ihan niinku tosi hyvässä mielessä. Et ei ole ollut mitään semmoista, että oltiin riidetty jostain asioista, että mikä on oikein. Vaan ramadanin aikaankin, niin ne sanoo, että mitä he saa syödä, mihin aikaan he saa syödä ja kyllä me juhannusaattona tarjottiin heille ateria, niin ne sai syödä yöllä puoli 12. Joten se ateria syötiin puoli 12 [nauraa].

Haastateltavan puheessa korostuu pyrkimys tarkastella erilaisia toimintatapoja vertailevasta näkökulmasta, joka ei olisi lähtökohdiltaan hierarkkinen. Kulttuurieroja, joiden tässä tapauksessa ajatellaan juontuvan uskonnosta, ei

suljeta keskustelun ulkopuolelle, vaan ne kohdataan siten, että sekä puhujan että hänen luonaan vierailevien turvapaikanhakijoiden usko ja perinteet tunnustetaan ja tunnustetaan toisiinsa nähden tasavertaisiksi. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kristilliseen perinteeseen nojaavaa juhannusjuhlaa vietetään muslimeille tärkeän ramadan-paaston mahdollistamaan aikaan. Tällaisissa kohtaamisissa jätetään ovi avoimeksi sille, että kotoutuja voi muodostaa itsellisen tulkinnan tarpeestaan tutustua Suomessa tai vastaanottokeskuspaikkakunnalla vallitsevaan tapakulttuuriin ja omaksua siitä itselleen merkityksellistä sisältöä. Postmoderni asiantuntijuus, joka tunnustaa elämäntapojen moninaisuuden, jättää tilaa kriittisyydelle sekä valtavirrasta ja yhdenmukaiseksi tulkitusta kansallisesta perinteestä poikkeavillekin tavoille kotoutua. Kotoutujan kokemus ja huomiot nähdään arvokkaina, mikä synnyttää mahdollisuuden dialogille.

Seurakuntatyössä evankelioiminen, joka voidaan tulkita kielteisessä valossa myös käännyttämiseksi, avaa kiinnostavan näkökulman kirkon toimintaan osallistuvien turvapaikanhakijoiden toimijuuteen. Tutkimusta varten haastateltu evankelis-luterilaisen kirkon diakoniatyöntekijä arvelee, että eri kristillisissä seurakunnissa toimijuutta lähestytään eri tavoin. Hänen mukaansa evankelis-luterilaisessa kirkossa ”ihmisen pitää olla ite aktiivinen, jotta löytää paikkaa tulla ja toimia ja olla”, kun taas pienemmissä seurakunnissa, joilla hän viittaa paikallisiin vapaa- ja helluntaiseurakuntiin, ”on varmaan se hyvä, että ne huolehtii niistä, et ne jaksaa pitää yhteyttä ja huolehtia”. Toisaalta hän näkee eroja myös evankelis-luterilaisen

kirkon eri työmuotojen välillä. Haastateltavan mielestä diakoniatyössä ei ”julisteta” tai ”käännytetä”, vaan toiminta ”nousee ihmisen omista tarpeista”. Kuitenkin kirkolla on hänen mielestään omissa tiloissaan oikeus ”toimia omien toimintaperiaatteitten mukaisesti”, millä hän tarkoittaa kristillisten sanoman välittämistä esimerkiksi kerhohartauksin. Siinä, miten tämä tapahtuu, on haastateltavan mukaan kuitenkin syytä olla varovainen:

Toivosin, et ne ihmiset osaisivat nähdä, että tätä voi olla monenlaista, et ei sitten taas se voi ruveta ahdistamaan, et tässä pitää nyt elää tällä ja tällä tavalla, kun aikaisemminkin on sanottu, et pitää elää vaikka tällä ja tällä tavalla.

Haastateltava siis toivoo, että seurakuntien toiminnassa korostettaisiin kirkollisen työn ja uskon moninaisuutta sekä toimintaan osallistuvien mahdollisuutta aitoon valintaan. Hän ei ole haastateltavien joukossa yksin sanoittaessaan huolta siitä, että myös vapaaehtoisten toiminnassa arvokkaan tuen ja huolenpidon käänttöpuolena osallistujiin voi kohdistua ohjailua ja toiveita esimerkiksi tietynlaisesta kristillisestä käytöksestä.

Neutraaliuden ihanne kotouttamistyössä

Diakoniatyöntekijä, kuten useat muutkin haastateltavat, korostaa taitoa toimia neutraalina asiantuntijana, joka ei arvota tai ratkaise asiakkaiden tilanteita heidän puolestaan. Tällöin asiantuntija on läsnä kohtaamisissa ja vaikeissa elämäntilanteissa ikään kuin puolueettomana kanssakulkijana tai erotuomarin roolissa (vrt. Sipilä 2011, 144.). Yksi haastatelluista vastaanottokeskusten johtajista

kiteyttää yleisesti jaetun käsityksen siitä, miten tärkeä on säilyttää neutraali asenne suhteessa asiakkaisiin:

Joo... Tota... Neuvotaan. Pyritään antamaan mahdollisimman paljon tietoa, mutta kuitenkin tavallaan säilytetään se neutraali asema. Olen ylipäättään sanonut ihmisille tai henkilökunnalle sitä, että neutraalisuus on semmoinen oma suojansa tässä työssä, koska sen kautta asiakkaitten asiat eivät tule niin liian lähelle itseä, koska ajan kanssa rupeaa räsittämään, jos kaikki huolet ja murheet siltä sadalta tai kahdeltasadalta ihmiseltä rupeaa kantamaan omassa niskassa (...) Toisaalta, mikäli ongelmat ovat esimerkiksi asiakkaitten välisiä, niin silloin se neutraalisuus [empii] auttaa hoitamaan sen tilanteen sillä tavalla, että siinä ei tule semmoista asetelmaa, että otetaan puolia, koska se helposti asiakkaalle näyttäytyy semmoisena, että työntekijät ovat noitten puolella tai tuon puolella.

Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuuksista väitöskirjan tehneen Anita Sipilän (2011) mukaan neutraali asiantuntijuus on nykypäivän hyvinvointityön edellyttämää osaamista. Sipilä (2011, 144) painottaa, että neutraalia ja puolueetonta asiantuntijuutta tarvitaan, koska se ei stigmatsoi tuen tarvitsijaa. Lisäksi se tarjoaa mahdollisuuden asiakkaiden tasa-arvoiseen kohtaamiseen sekä hälventää sosiaalityön perinteisenä rasitteena kulkevaa kansalaisten pelkoa joutua sosiaalihuoltoon.

Turvapaikanhakijoiden toimijuuden näkökulmasta asiantuntijoiden neutraaliuteen liittyy myös ongelmia. Niitä syntyy, jos toimijoiden kohtaamisessa neutraaliuden ihanne yhdistyy näkemykseen kaikkien näkökulmien

näennäisestä yhdenvertaisuudesta sekä siihen, että valintojen taustalla vaikuttavia valtasuhteita ei huomata (vrt. universalismin ideaan, Keskinen 2011). Työntekijät voivat myös olla haluttomia pohtimaan omien valintojensa seurauksia asiakkaiden kannalta. Näin synnytetään tilanteita, joissa vastuu turvapaikanhakijan elämää koskevista ratkaisuista on yksinomaan hänellä itsellään (vrt. Gray 2006, 130). Neutraalit asiantuntijat ottavat etäisyyttä tilanteeseen, vetäytyvät ja siirtävät vastuun tilanteen tulkinnasta ja ongelman käsittelystä itseltään pois.

Neutraaliuden retoriikkaa voidaan käyttää myös siten, että sillä pikemminkin suojataan työntekijöiden jaksamista kuin asiakkaan oikeutta asiantuntijuuteen omissa asioissaan. Jos asiakkaiden huolet ohitetaan tulkitsemalla ne asiakkaan oman toimijuuden piiriin kuuluviksi, vältetään niiltä henkilöstöresursseja vieviltä toimenpiteiltä, joita ongelmien tunnistamisesta ja niiden yhteisistä ratkaisuyrityksistä seuraa. Alla siteeraamani turvapaikanhakijoiden kokemaa väkivaltaa koskeva haastattelukatkelma tekee näkyväksi, miten asiakkaan toimijuuden huomioiminen voi vastaanottokeskuksen arjessa muodostua toimintatavaksi, jolla hänet jätetään vaille ammattilaisten tukea ja ohjausta:

JOHTAJA: Ja yökerhossa on ollut pariin otteeseen jonkinnäköinen käsikämmä. Et tämänkaltaisia.

TUTKIJA: Käsittelettekö te mitenkään niitä täällä keskuksessa? Jos jotakin tällaista tapahtuu, niin puhutko te niistä tai miten ihmiset niinku?

JOHTAJA: Tuota tuota. Puhutaan, mikäli se asiakas haluaa tai esimerkiksi, jos

on vaikka semmoinen tilanne, että on ollut jotain ja sitten asiakas haluaa poliisille tehdä rikosilmoituksen, niin sitten ohjataan, että miten ja avustetaan siinä, että miten se tapahtuu. Mutta ei... [em-piij] Tota... Siis ei aktiivisesti lähetä pui-maan, että emme elä semmoisessa per-heyhteisössä, että joka käsittelee sitten, että no miltä nyt tuntuu ja niin edel-leen, vaan ne on sitten yksityisasiota.

Vastaanottokeskuksen johtajan nä-kemyksen mukaan rikosilmoituksen tekemisessä ohjataan niitä, jotka ha-luavat ilmoituksen tehdä, mutta asiaa ei henkilökunnan taholta itsenäisesti viedä eteenpäin. Tämä asettaa asukkaat epätasa-arvoiseen asemaan. Ammat-tilaiset kuitenkin tietävät, että turva-paikanhakijoiden kokemukset poliisin toiminnasta sekä omassa kotimaassaan että myöhemmin Suomessa voivat olla hyvin kielteisiä, mikä ohjaa heitä vält-tämään kontaktia poliisiviranomaiseen (Turtiainen 2012, 84).

Turvapaikanhakijoiden toimijuuden sivuuttaminen ei aineistossa yleensä ole tietoista eikä tarkoituksellista, sillä periaatteen tasolla sekä ammatillaiset että vapaaehtoiset pitivät tärkeänä pyr-kimystä asiakkaiden omatoimisuuden tukemiseen. Eräs vastaanottokeskuksen johtaja kertoi suorasanaisesti haluavansa antaa asukkaille ”mahdollisimman suu-ren itsemääräämisoikeuden” käytännön asioissa, kuten ”ruokapuolella, pesu-puolella, ostoksissa, liikkumisissa, lomisa” sekä huonetovereidien valinnassa. Pikemminkin kyse on rajanvedosta sen suhteen, millaista toimijuutta pidetään mahdollisena ja millaista mahdottomana. Aineistosta löytyvä tulkitseva asian-tuntijuus virittää kotouttamistyötä tasa-arvoisempaan suuntaan, koska näkemys

yhteiskunnan normiperustan moninai-suudesta, jota kotouttajan ja kotoutujan välinen suhde heijastaa, liudentaa koh-taamisten hierarkkisuutta. Näennäinen neutraalius taas rakentaa asiantuntijan ja asiakkaan välille verhon, joka tekee yhteisestä tulkinnasta mahdotonta.

Kriittinen ja taisteleva asiantuntijuus

Aineistossa esiintyy myös neutraalin asiantuntijuuden kyseenalaistavaa pu-hetta, jonka nimeän kriittiseksi ja tais-televaksi asiantuntijuudeksi. Kriittisellä asiantuntijuudella viitataan kantaa otta-vaan ja valtasuhteita tietoisesti purka-vaan sekä asiakkaan asemaan asettuvaan asiantuntijuuteen. Taisteleva asiantun-tijuuden ytimeksi puolestaan ymmär-rän pyrkimyksen muuttaa maailmaa tasa-arvoisemmaksi yhdessä eri toi-mintakentillä työskentelevien ihmisten kanssa. Siinä korostuu asiantuntijuu-den kollektiivinen rakentuminen. (Vrt. Suoranta & Ryytänen 2014.)

Aineistossa kriittinen ja taisteleva ko-touttamisen asiantuntijuus tulee nä-kyväksi paikallistasolla tapahtuvana turvapaikanhakijoiden kansalaisuuden tukemisena (vrt. Nordberg & Wrede 2015). Tomas Hammar (1990, 16–17, 21) on kuvannut kansalaistumista mat-kana kolmen portin läpi. Näistä en-simmäisen takana on lyhytaikainen oleskelulupa, joka mahdollistaa maasa oleskelun ja työskentelyn. Toisen portin läpi kulkeneiden oleskelulupa on pitempiaikainen tai jopa pysyvä ja kolmannen portin takana odottaa vi-rallinen valtion kansalaisuus. Erään vapaaehtoisen kertomus havainnollis-taa, miten turvapaikanhakijat ja heidän tukeaan olevat henkilöt pyrkivät yksi

kerrallaan selättämään yhteisellä matkalla vastaantulevia esteitä:

No näin sitten kävi, että löytyi iso asunto, ja koetin ennakoida niitä kaikkia kustannuksia siihen. Sanoin, että (...) nyt saatte laskea, montako kaveria sinne asuntoon tarvitaan maksamaan näitä kuluja, ja pojat pääty 11-12 henkilöön. Sitten tehtiin, minä päävuokralaisena, vuokrasopimus ja mä oon sitte tehny nämä alivuokralaissopimukset niinku omakustannushintaan näille pojille. Eli mä oon vuokraemäntä, mutta tällä hetkellä toimintani on kyl varmaan jonkunlainen sosiaalihoitajakin ja ystävä ja kaikki mahdollinen apu, mitä kukakin tarvitsee. (...) Mä autan koko ajan niinku hyvin laajalla mittakaavalla.

Puhuja kertoo olevansa turvapaikanhakijoiden vuokranantaja, sosiaalihoitaja, ystävä ja kaikenlaisen avun tarjoaja. Haastattelun aikana hän kertoi myös järjestäneensä kerhotoimintaa vastaanottokeskuksessa sekä työllistäneensä turvapaikanhakijoita omaan yritykseensä. Haastateltava panee peliin kaiken osaamisensa ja ne voimavarat, joita häneltä löytyy.

Siinä missä kriittistä pohdintaa turvapaikanhakijoiden aseoitumisen suhteen voi harrastaa yksinkin, rakentuu taisteleva asiantuntijuus eri toimijoiden yhteistyölle ja liittolaisuuksien luomiselle (Suoranta & Ryytänen 2014, 21). Kohtaamiset turvapaikanhakijoiden ja muiden toimijoiden välillä ymmärrettään luonteeltaan kollektiiviseksi poliittiseksi toiminnaksi, jossa ajetaan turvapaikanhakijan etua, mikä ei sulje pois myöskään laajemman rakenteellisen muutoksen tavoittelua (Mullaly 1993; 2002). Tällöin turvapaikanhakijoita ei vaikeassakaan tilanteessa jätetä yksin.

Taisteleva asiantuntijuus on myös hyvin kokonaisvaltaista ja se suuntautuu kussakin hetkessä käsillä olevien ongelmien ratkaisemiseen. Tällöin tehdään, ei asiantuntijaroolin, vaan turvapaikanhakijoiden ongelmien ratkaisemiseen vaadittuja asioita.

Suorannan ja Ryytänen (2014) mukaan yksi taistelevan toiminnan piirre on perinteisiin puolueisiin ja yhdistyksiin kohdistuva arvostelu, jonka mukaan vakiintuneet toimijat pidättyvät liiaksi kaavoissa ja seremoniallisuuksissa rohkeiden tekojen ja toiminnan sijaan. Vastaavanlaista kritiikkiä löytyy haastateluaineistoistani, jossa erityisesti vapaaehtoistoimijat kritisoivat vakiintuneita toimijatahoja liiallisesta hierarkkisuudesta ja muodollisuudesta. Tästä syystä osa vapaaehtoisista on vetäytyneet järjestäytyneen toiminnan ulkopuolelle ja alkanut toimia epämuodollisesti, esimerkiksi sosiaalisen median kautta organisoituissa pienryhmissä. Eräs haastateltavista selittää tätä päätöstään näin:

Se [vapaaehtoistoiminta] on ollut organisoitua ja kyllä SPR on tarjonnut kouluttautumismahdollisuutta tai ystävätoiminnan koulutusta ja näin. Sitä en tiedä, et minkä verran siinä on, ku itse olen laistanut ne koulutukset. En ole mennyt. Ajattelin vähän, et minä vain tätä nyt ihan oman järjen perusteella. Enkä ole allekirjoittanut mitään sopimuksia. Joku ystäväni vain sanoi, että ihan jotain allekirjoituksia piti laittaa, että lupaan, etten ota puheeksi mitään poliittisia, uskonnollisia tai mitä- siis jotain tämän tyyppistä. Ja minä ajattelin, että en mene lupaamaan mitään kellekään. Että minä puhun siitä, mitä tulee puheeksi.

Suhde virallisen vastaanotto- ja kotouttamistyön sekä vapaaehtoisten omaehtoisen toiminnan välillä oli haastattelu- paikkakunnilla jännitteinen, tosin eri syistä eri paikkakunnilla. Vapaaehtoiset joko kokivat, etteivät he olleet tervetulleita kaikkiin vastaanottokeskuksiin tai mielipiteet siitä, millaista toimintaa tarvitaan, olivat ristiriidassa keskenään. Vastaanottokeskuksissa tarvetta turvapaikanhakijoiden ja vapaaehtoisten välisten kohtaamisten säätelylle perustellaan sillä, että turvapaikanhakijat ovat haavoittuvassa asemassa ja että heihin kohdistuu esimerkiksi taloudellista ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Taloudellisella hyväksikäytöllä tarkoitettiin yleensä sitä, että joku yritys tai yksittäinen toimija teettää turvapaikanhakijoilla ilmaista tai lähes ilmaista työtä, johon turvapaikanhakija kokee pakolliseksi suostua. Muutamit haastateltavat toivat esiin huolensa siitä, että turvapaikanhakijoita pakotetaan tai painostetaan seksiin käyttäen hyväksi heidän hädänalaista ja marginaalista asemaansa Suomessa. Vastaanottokeskuksissa saatettiin pelätä, että osa vapaaehtoisista tulee mukaan toimintaan nimenomaan hyötyäkseen turvapaikanhakijoiden hädänalaisesta tilanteesta.

Vapaaehtoiset ymmärsivät vastuusemmissä olevien huolen turvapaikanhakijoiden kaltoinkohtelusta, mutta toisaalta kohtaamisten säätely nähtiin holhoamisena, joka eristää turvapaikanhakijat muusta yhteiskunnasta. Tämän aineiston valossa kriittisen asiantuntijuuden keskeisiä tavoitteita on pyrkimys lisätä vuorovaikutusta turvapaikanhakijoiden ja paikallisten asukkaiden välille sekä rikkoa turvapaikanhakijoihin liitettyjä stereotyyppioita (ks. myös Zorn 2016). Myös mediassa käytäviin määrittely-

kamppailuihin osallistuminen on tärkeä turvapaikanhakijoiden sosiaalisen puolustamisen muoto (ks. Horsti 2013).

KOTOUTTAMISTYÖ VALLAN JA SITÄ VAILLE JÄÄMISEN TILANA

Analyysin johtopäätöksenä esitän, että asiantuntijavalta tässä kontekstissa voi olla ytimeltään kotoutujan puolesta tietävää, kotoutujan ja kotouttajan yhteisesti tekemää tulkintaa, neutraalia, kriittistä sekä taistelevaa asiantuntijuutta, jossa toimijat liittoutuvat yhteen toimimaan sortoa ja epätasa-arvoisia rakenteita vastaan. Sosiaalityön kriittisessä perinteessä asettuminen marginaalissa elävien ihmisten puolelle heidän asemansa kohentamiseksi ymmärretään työn keskeiseksi ulottuvuudeksi (Juhila 2002, 11–19; 2006, 104–106). Briskman (2013) jopa esittää, että asiantuntijan on häpeällistä vetäytyä taistelusta ja jättää käyttämättä vastaantulevat tilaisuudet inhimillisemmän yhteiskunnan rakentamiseen (ks. myös Mmatli 2008, 306; Mullally 1997). Suomessa kriittiset suuntaukset eivät kuitenkaan ole ammattilaisten parissa kovin näkyviä (Anis 2008, 27) ja taistelevalle asiantuntijuudelle tyypillinen asiakkaiden sosiaalinen puolustaminen on verraten vähäistä (Sipilä 2011, 147).

Myös tämän tutkimuksen kontekstissa, turvapaikanhakijoiden vastaanotto- toiminnassa, kriittinen ja taisteleva asiantuntijuus paikantuvat ensisijaisesti vapaaehtoisten ja turvapaikanhakijoiden välisiin kohtaamisiin. Ammatillaiset niin kunnissa kuin vastaanottokeskuksissa tasapainoilevat tietävän, tulkitsevan ja neutraalin asiantuntijuuden ulottuvuuksilla. Kyse on kuitenkin painotuseroista, ei siitä, että eri

asemissa toimivat yhtenäisenä ryhmänä nojautuisivat tiettyyn asiantuntijuuden ulottuvuuteen. Toisaalta kerätyn kaltainen haastatteluaineisto ei anna mahdollisuutta arvioida, miten suuri osuus turvapaikanhakijoiden parissa eri ammattiryhmissä toimivista nojaa mihinkin asiantuntijuuden ulottuvuuteen. Tarvittaisiin osallistuvaa havainnointia, jotta voitaisiin luotettavasti tarkastella, miten asiantuntijuus eri tilanteissa vaihtelee.

Vastaanottokeskusten ja kuntien työntekijät tekevät vastaanottotyötä ammattinaan ja edustavat instituutioita, jolla on tietty, lakisääteinen oikeutus puuttua turvapaikanhakijan elämään. Järjestöjen työntekijät ja vapaaehtoiset eroavat tästä sen suhteen, että yleensä turvapaikanhakijan ja kolmannen sektorin toimijoiden vuorovaikutus perustuu vapaaehtoisuudelle. Tosin Suomessa muutamat järjestöt toimivat vastaanottotyössä hyvin läheisessä yhteistyössä valtiollisten toimijoiden, kuten Migrin kanssa. Haastatteluista kävi myös ilmi, että vastaanottokeskustenkin toimintatavoissa on merkittäviä eroja. Turvapaikanhakijoiden autonomiaa on mahdollista tukea myös vastaanottokeskusten sisäisissä ammatillisissa kohtaamisissa (Rapo 2018) ja toisaalta turvapaikanhakijoiden heikko oikeudellinen ja yhteiskunnallinen asema voi asettaa heidät riippuvuussuhteeseen myös näennäisesti vapaaehtoisuuteen perustuvissa suhteissa.

Laadulliseen haastattelututkimukseen liittyvät rajoitteet eivät kuitenkaan vähennä sen tutkimukseni esiintuoman tiedon merkitystä, että kotouttamistyötä tekevät voivat sivuuttaa täysin turvapaikanhakijoiden toimijuuden ja

asiantuntijuuden heitä itseään koskevissa asioissa. Tältä osin aineisto vastaa muiden kotouttamistyötä tekevien ryhmien parissa tuotetun tutkimuksen havaintoja: vaikka suomalainen kotouttamisjärjestelmä odottaa maahanmuuttajilta osallistumista suomalaiseen yhteiskuntaan, suhtaudutaan heidän kriittiseen toimijuuteensa huomattavasti varauksellisemmin (Sotkasiira 2018).

Sipilän (2011, 147) mukaan sosiaalisen puolustamisen vähäinen näkyvyys ei johdu niinkään ammattilaisten rohkeuden puutteesta, vaan syynä on kohtuuttoman suuri työmäärä ja siitä johtuvan ajan puute. Kotouttamistyön asiantuntijuuden ulottuvuuksien tarkastelu tarjoaa tähän toisenlaisen tulkintakehyksen, joka tekee näkyväksi kohtaamisissa todentuvia vallan ja sitä vaille jäämisen tiloja. Moderni idea kaikkien yhteiskunnasta ja kansalaisten jakamattomasta hyvinvoinnista tarjoaa kotouttamiselle eettisen ja toiminnallisen oikeutuksen (Raitakari 2002, 57). Toisaalta se jättää vastaamatta, miten suhtautua heihin, jotka tulevat ”meitä” vastaan ilman kansalaisuuden tai edes oleskeluluvan tarjoamaa legitimiä suojaa.

Turtiainen (2012, 41) on esittänyt tarkkanäköisen havainnon pakkomuuttajien kanssa toimivien ammattilaisten työssään kohtaamista paineista. Turtiaisen (emt.) mukaan pakolaisten parissa toimivat sosiaalityöntekijät elävät kansallisen maahanmuuttopolitiikan ja siitä johdetun lainsäädännön, ihmisoikeuksien sekä asiakkaan tarpeista nousevien asioiden ajamisen ristipaineissa. Briskman (2013, 54) puolestaan kirjoittaa ammattilaisten kahtia jakautuneen lojaliteetin tuottamista

ongelmista. Ammattilaisilta odotetaan ja he odottavat myös itseltään toimintaa asiakkaiden parhaaksi ja heidän hyvinvointinsa edistämiseksi. Toisaalta niissä sosiaalialan ammateissa, joissa valtion kontrolli on voimakkaasti läsnä, on mahdollista, että työntekijät samastuvat valtioon sekä siihen sitoutuneeseen kontrolloivaan asiantuntijuuteen ja alkavat toimia sen sortavan logiikan mukaisesti (Briskman, Zion & Loff 2012). Kysymys on hienosyisestä vuorovaikutuksesta, jonka rakentumisesta tarvitaan lisää tutkimustietoa. Kriittisellä ja taistelevalla asiantuntijuudella on merkittävä tehtävä, koska se tuo esiin rakenteisiin punoutuvia ja kohtaamisissa aktualisoituvia vallan väärinkäytöksiä, vetäytymistä vuorovaikutuksesta ja turvapaikanhakijoiden toimijuuden sivuuttamista. Tähän voidaan puuttua ainoastaan havahtumalla siihen poliittiseen kamppailuun, jota turvapaikanhakijoiden asemaan ja oikeuksiin liittyen Suomessakin parhaillaan käydään. Tais-televan asiantuntijuuden toteutuminen edellyttää, että on löydettävä liittolaiset, joiden kanssa yhdessä toiminnalla sortavia rakenteita tehdään näkyviksi, jotta ne voidaan purkaa.

VIITE

1 Nämä ovat kirjoittajan Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitokselle sijoittuva tutkijatohtorihanke *Integraatiosta autonomiaan: Hyvinvoinnin merkitykset kasvukeskusten ulkopuolella asuville maahanmuuttajille* sekä Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama *Globalin turvallisuuden monikerroksiset rajat* -hanke (303480+303530).

KIRJALLISUUS

- Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*. Lontoo: Routledge.
- Anis, Merja (2008) *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Bauman, Zygmunt (1987) *Legislators and Interpreters. On Modernity, Postmodernity and Intellectuals*. Oxford: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (1992) *Intimations of Postmodernity*. Lontoo: Routledge.
- Bauman, Zygmunt (1996) *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino.
- Briskman, Linda (2013) *Courageous ethnographers or agents of the state: challenges for social work*. *Critical and Radical Social Work* 1 (1), 51–66. <https://doi.org/10.1332/204986013X665956>
- Briskman, Linda & Zion, Deborah & Loff, Bebe (2012) *Care or Collusion in Asylum Seeker Detention*. *Ethics and Social Welfare* 6 (1), 37–55. <https://doi.org/10.1080/17496535.2011.575383>
- Dominelli, Lena (2008) *Anti-racist social work*. Basingstoke: Palgrave. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-03728-2>
- Dominelli, Lena (2010) *Social work in a globalizing world*. Cambridge: Polity Press.
- Garcés-Mascareñas, Blanca & Penninx, Rinus (2016) *Integration Processes and Policies in Europe. Contexts, Levels and Actors*. IMISCOE Research Series. Heidelberg: SpringerOpen. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-21674-4>
- Garner, Steve (2010) *Racisms. An introduction*. Lontoo: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446279106>
- Garret, Paul Michael (2012) *From 'Solid Modernity' to 'Liquid Modernity'? Zygmunt Bauman and Social Work*. *British Journal of Social Work* 42 (4), 634–651. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr094>
- Gray, Breda (2006) *Migrant Integration Policy: A Nationalist Fantasy of Management and Control?* *Translocations* 1 (1), 118–138.
- Hammar, Tomas (1990) *Democracy and*

- the Nation State: Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration. Aldershot: Ashgate.
- Helén, Ilpo (2004) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus, 206–236.
- Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (2018) Johdanto. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino, 6–29.
- Horsti, Karina (2013) De-ethnicized victims: Mediatized advocacy for asylum seekers. *Journalism* 14 (1), 78–95. <https://doi.org/10.1177/1464884912473895>
- Howe, David (1994) Modernity, Postmodernity and Social Work. *British Journal of Social Work* 24 (5), 513–532.
- Ife, Jim (2008) Human Rights and Social Work. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808326>
- Intke-Hernandez, Minna & Holm, Gunilla (2015) Migrant stay-at-home mothers learning to eat and live the Finnish way. *Nordic Journal of Migration Research* 5 (2), 75–82. <https://doi.org/10.1515/njmr-2015-0012>
- Juhila, Kirsi (2002) Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 1. vuosikirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 11–19.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Keskinen, Suvi (2011) Troublesome Differences – Dealing with Gendered Violence, Ethnicity, and ‘Race’ in the Finnish Welfare State. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 12 (2), 153–172. <https://doi.org/10.1080/14043858.2011.622075>
- Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Hampshire, New York: Palgrave. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-26209-0>
- Martiniello, Marco & Rath, Jan (2014) *An Introduction to Immigrant Incorporation Studies. European Perspectives*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Mmatli, Tlamele (2008) Political activism as a social work strategy in Africa. *International Social Work* 51 (3), 297–310. <https://doi.org/10.1177/0020872807083913>
- Mullaly, Bob (1993) *Structural social work: Ideology, theory and practice*. Toronto: McClelland and Stewart.
- Mullaly, Bob (1997) *Structural social work: Ideology, theory and practice*. Toronto: Oxford University Press.
- Mullaly, Bob (2002) *Challenging oppression: A critical social work approach*. Ontario: Oxford University Press.
- Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa (2015) Street-level engagements: migrated families encountering the local welfare state. *Nordic Journal of Migration Research* 5 (2), 54–57. <https://doi.org/10.1515/njmr-2015-0008>
- Okitikpi, Toyin & Aymer, Cathy (2009) Key concepts in anti-discriminatory social work. Basingstoke: Palgrave.
- Pease, Bob & Fook, Jan (1999) *Transforming social work practice: postmodern critical perspectives*. Lontoo: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203279281>
- Penketh, Laura (2000) *Tackling institutional racism: Anti-racist policies and social work education and training*. Bristol: Policy Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t89b96>
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) (2014) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNIpress.
- Raitakari, Suvi (2002) Sosiaalityön marginaalistasus – Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 1. vuosikirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 44–62.
- Rapo, Päivikki (2018) ”You can’t live only eating and then sleeping, you have to do something.” Etnografinen tutkimus kansalaisena toimimisesta vastaanottokeskuksen arjessa. Pro gradu -tutkimus. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_

- fi_uf-20180166/urn_nbn_fi_uf-20180166.pdf Luettu 27.4.2018.
- Saukkonen, Pasi (2013) Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki: Gaudeamus.
- Simmel, Georg (2005) Suurkaupunki ja moderni elämä. Helsinki: Gaudeamus.
- Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden olottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Smith, Mark (2011) Reading Bauman for Social Work. *Ethics and Social Welfare* 5 (1), 2–17. <https://doi.org/10.1080/17496535.2011.546175>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2016) Kuntainfo: Turvapaikanhakijoiden oikeus terveyspalveluihin. https://stm.fi/documents/1271139/2044491/Kuntainfo_turvapaikanhakijoiden+oikeus+terveyspalveluihin.pdf/3a428e1c-4b22-4985-9e08-c9cd7ba9f13f/Kuntainfo_turvapaikanhakijoiden+oikeus+terveyspalveluihin.pdf.pdf Luettu 10.10.2018.
- Sotkasiira, Tiina (2018) Kotoutumista vai hyvinvointia? Metafora-analyysi syrjäseutujen kotopalveluista. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamista, toimintaa ja rajankäyntiä auttamistyön kehyksissä. Tampere: Vastapaino, 30–52.
- Suoranta, Juha (2011) Vastaanottokeskus. Helsinki: Into-kustannus.
- Suoranta, Juha & Ryytänen, Sanna (2014) Taisteleva tutkimus. Helsinki: Into.
- Thompson, Neil (2012) Anti-discriminatory practice: Equality, Diversity and Social Justice. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-37096-8>
- Turtiainen, Kati (2012) Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities. Resettlement as part of durable solutions to forced migration. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Turtiainen, Kati (2016) Sosiaalityö pakkomuuton aikana. Teoksessa Sirpa Kannasoja, Marjo Kuronen & Tytti Poikolainen (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön aika. Helsinki: Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura, 17–21.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2013) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2013. http://kotouttaminen.fi/documents/3464316/4350785/kotouttamisen_seurannan_kokonaiskatsaus-2013.pdf Luettu 19.4.2018.
- Valtioneuvosto (2015) Hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma. <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1058456/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimenpideohjelma+8.12.2015/98990892-c08e-4891-8c23-0d229fd6099> Luettu 15.4.2018.
- Vuori, Jaana (2015) Kotoutuminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (4), 395–404.
- Zorn, Jelka (2016) Social work with refugees at the Schengen border: “...but they are the same people as we are”. *Critical and Radical Social Work* 4 (1), 121–125. <https://doi.org/10.1332/204986016X14525991940960>